

„Przestać z nienawiścią i wzajemnymi oskarżeniami”. Ilościowy i jakościowy przegląd struktur krakowskiej organizacji partyjnej. Ostatnie lata rządów PZPR

Przytoczony w tytule cytat z apelem o pojednanie w imię wspólnego interesu partii pochodzi z przemówienia Barbary Nawrockiej-Kańskiej, członkini Egzekutywy Komitetu Krakowskiego PZPR¹, wygłoszonego na pierwszym w stanie wojennym posiedzeniu KK². Słowa te doskonale oddają gorącą atmosferę panującą wówczas w szeregach partyjnych. Nawrocka-Kańska słynęła z dosadnych dogmatycznych wypowiedzi, była też jedną z najbardziej wyrazistych postaci w gremium decyzyjnym KK. Zacytowane wezwanie brzmi pojednawczo, lecz jest fragment dłuższej wypowiedzi, która w swej wymowie nie była w żadnej mierze pojednawcza. Nawrocka-Kańska zagrzewała do zwarcia szeregów w walce z wrogiem wewnętrznym (we własnych szeregach i w państwie), która dopiero miała się rozpocząć. Przestrzegała przed stosowaniem samosądów i zachęcała do zakończenia sporów wewnątrz partii, gdyż to właśnie one, wraz z kostnieniem ideologii marksizmu-leninizmu, miały generować kryzys władzy i państwa. Opinia ta była wówczas podzielana przez większość dyskutantów, jednocześnie wyrażnie formułowała strategię działań PZPR na kolejne miesiące. Z punktu widzenia partyjnych dołów wprowadzenie stanu wojennego oznaczało kadrowe czystki. W roku 1982 w skali kraju liczebność partii zmalała o blisko milion członków³.

W krakowskiej organizacji partyjnej zauważalne były te same tendencje, co w całym kraju. We wczesnym okresie swojego istnienia, tj. w 1949 r., liczyła ona blisko 86 tys. członków⁴ i kandydatów⁵. Gwałtowny spadek liczebności w szeregach partii odnotowano w okresie tzw. odwilży październikowej (1957–1958), w latach 1967–1968⁶ oraz w połowie lat siedemdziesiątych, wskutek

---

¹ A. Dudek, *Komitet wojewódzki PZPR jako lokalny ośrodek władzy – na przykładzie Krakowa* [w:] *Centrum władzy w Polsce 1948–1970*, red. A. Paczkowski, Warszawa 2003; S. Drabik, *Członkowie wojewódzkiej organizacji PZPR w Krakowskiem w latach 1956–1975* [w:] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin–Radzyń Podlaski 2012.

² AP Kraków, 29/2382/43, Stenogram z posiedzenia plenarnego KK PZPR z dnia 30 I 1982 r., k. 24–28.

³ A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski*, Warszawa 2005, s. 277.

⁴ Zgodnie ze statutem członek partii był zobowiązany walczyć „o sprawę ludu pracującego”, „stać na straży jedności ideologicznej” oraz przestrzegać dyscypliny partyjnej. Członek miał prawo głosu na zebraniach, czynne i bierne prawo wyborcze, możliwość zgłaszania postulatów do każdej instancji partyjnej (w tym do KC), a nawet prawo do krytyki wobec innego członka, niewychodzącej poza środowisko partii (*Statut Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, rozdz. I, pkt 1–3).

⁵ Aby zostać wciągniętym w poczet kandydatów, należało się wykazać rekomendacjami dwóch członków o co najmniej trzyletnim stażu partyjnym. Okres kandydacki wynosić miał optymalnie rok (maksymalnie 2 lata). Na członka zatwierdzała kandydata egzekutywa instancji nadrzędnej, to samo ciało decydowało ostatecznie także o skreśleniu bądź wydaleniu. Kandydat miał się angażować w działalność partii tak samo jak członek, był zobowiązany do płacenia składek, przysługiwał mu nawet głos doradczy na zebraniach. W odróżnieniu od członka nie miał praw wyborczych w partii (*ibidem*, pkt 4).

⁶ S. Drabik, *Członkowie wojewódzkiej organizacji PZPR w Krakowskiem...*, s. 362–365.

zmian administracyjnych⁷. W ich wyniku przemianowano Komitet Wojewódzki PZPR w Krakowie na Komitet Krakowski PZPR, o uprawnieniach instancji wojewódzkiej. Szeregi partii zmniejszyły się o połowę, liczyły wówczas 75 tys. członków i kandydatów. Stan liczbowy krakowskiej organizacji partyjnej był największy w przeddzień powstania Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” – wedle spisów z 1979 r. wyniósł 96 tys. działaczy⁸.

Uwaga badacza skupia się na procesach zachodzących wewnątrz krakowskiej organizacji od wprowadzenia stanu wojennego 13 grudnia 1981 r. aż po rozwiązanie PZPR na XI Zjeździe w styczniu 1990 r. Zaprezentowane poniżej dane zaczerpnięto z rocznych ankiet statystycznych przygotowywanych przez Wydział Organizacyjny KK PZPR, a analizowanych przez członków Egzekutywy KK przynajmniej raz na kwartał.

Okres stanu wojennego miał być w partii wykorzystany na tzw. weryfikację legitymacji partyjnych, czyli czystki. Zamierzano wyeliminować działaczy o chwiejnych postawach, sprzyjających „Solidarności” lub wręcz do niej należących. Celem było osiągnięcie jednomyślności w ideologii i działaniu, a przez to wzmocnienie jakościowe partyjnych kadr⁹. Na niwie krakowskiej doszło do zmian na wielu stanowiskach kierowniczych i dyrektorskich w zakładach pracy Krakowa i Nowej Huty, w szczególności tych, którym nie udało się w odpowiedni sposób spacyfikować oporu po 13 grudnia¹⁰. Wprowadzenie stanu wojennego sprawiło partyjne doły w konsternację, a wielu działaczy popchnęło ku radykalnym decyzjom. W roku 1982 w województwie krakowskim z PZPR odeszło prawie 10 tys. osób, zaniżając statystyki do niecałych 74 tys. członków i kandydatów. Sprecyzować należy, iż znakomita większość została skreślona¹¹ (ok. 9 tys.). Wydalenia¹² jako najwyższy wymiar partyjnej kary zastosowano w niemal ośmiuset przypadkach.

W dokumentacji partyjnej jako powód masowego odpływu członków i kandydatów z PZPR po grudniu 1981 r. podawano „niezgodność przekonania z linią polityczną partii” (*de facto* oznaczało to niezgodę na stan wojenny i śmierć górników z kopalni „Wujek”), złą politykę gospodarczą oraz naciski grup społecznych (współpracowników, rodziny). Pisano: „Inne motywy mają charakter pretekstu”. Wydalenia usprawiedliwiano nagannymi postawami działaczy, takimi jak: „dwulicowość i nieszczerłość wobec partii”, „niezrealizowanie uchwał i poleceń partyjnych, naruszanie dyscypliny partyjnej”, oraz „faktem ostantacyjnego składania legitymacji partyjnych”¹³.

⁷ 1 VI 1975 r. wprowadzono nowy podział administracyjny kraju, w wyniku którego powstało 49 województw. Województwo krakowskie uległo zmniejszeniu do 3254 km kw. z liczbą ludności ok. 1,1 mln (co dawało 5. miejsce w kraju) (*Rocznik statystyczny województwa krakowskiego 1976*, Kraków 1976, s. 15).

⁸ J. Wielgosz, *PZPR 1948–1988. W 40-lecie istnienia Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 1948–1988*. Kraków, Nowy Sącz, Tarnów, Kraków 1988, s. 35–39.

⁹ Zgodnie z przemówieniem Jaruzelskiego w sejmie z 25 I 1982 r. oraz uchwałą VII Plenum KC PZPR z 24–25 II 1982 r.; zob. też T. Ruzikowski, „Przewodnia siła” w stanie wojennym, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2002, nr 5 (16).

¹⁰ AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/143, Protokół nr 1/82 z posiedzenia EKK w dniu 8 I 1982 r., Sytuacja w organizacjach partyjnych i zakładach pracy województwa miejskiego krakowskiego, k. 13.

¹¹ Skreślenie następowało na własną prośbę członka lub w wyniku decyzji podstawowej organizacji partyjnej w stosunku do tych członków, którzy „wykazują obojętny stosunek do partii”, przez dłuższy czas „bez poważnych, obiektywnych przyczyn nie uczestniczą w jej życiu i działalności” oraz za nieuzasadnione niepłacenie składek przez okres dłuższy niż 3 miesiące (*Statut Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, rozdz. I, pkt 8–10).

¹² Wydalenie stanowiło najwyższy wymiar kary partyjnej i było stosowane jedynie po dokładnym sprawdzeniu i rozpatrzeniu stawianych zarzutów; mniejszy wymiar kar stanowiły upomnienie, nagana, nagana z ostrzeżeniem, pozbawienie prawa zajmowania odpowiedzialnych stanowisk partyjnych (*Statut Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, rozdz. I, pkt 11–12).

¹³ AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/151, Protokół nr 1/83 z posiedzenia EKK w dniu 12 I 1983 r., Stan krakowskiej organizacji partyjnej według danych z 30 XI 1982 r., k. 4.

Jak odnotowano później podczas partyjnej kontroli, wydalenia i skreślenia stosowano zamiennie, nawet w tej samej instancji partyjnej, co było jaskrawym łamaniem zapisów statutu. Odnotowywano przypadki naruszania zasad w zakresie informowania członków i kandydatów o pociągnięciu do odpowiedzialności partyjnej i nakładaniu kar, o skreślaniu i wydalaniu bez uczestnictwa, a nawet wiedzy zainteresowanych. I sekretarze POP i egzekutyw nadrzędnych instancji partyjnych uciekali się do fałszowania podpisów członków partii, o których losie decydowano. Dotyczyło to również osób na eksponowanych stanowiskach, m.in. wicedyrektorów śródmiejskich przedsiębiorstw¹⁴. Można podejrzewać, iż w takich przypadkach chodziło nie tyle o administracyjny bałagan i ludzką niekonsekwencję, ile o prowadzenie zakulisowej polityki i korzystanie z możliwości rewanżu.

Kontrole partyjnej administracji z 1982 r. odkrywały katastrofalny stan wojewódzkiej organizacji, co dotyczyło nie tylko kwestii skreśleń i wydaleń, ale całej ewidencji członków i kandydatów. Właściwie w każdej z kontrolowanych POP z 21 komitetów zakładowych (zrzeszających ok. 4 tys. działaczy) stan ewidencji członków i odprowadzanych składek pozostawiał wiele do życzenia, dokumentacja była zdekompletowana, prowadzona niesystematycznie, a co najważniejsze nie odzwierciedlała stanu rzeczywistego. Najgorsza sytuacja panowała w komitetach gminnych i miejsko-gminnych. Kontrole wykazały zaległości w opłacaniu składek członkowskich. Wykryto przypadki niepłacenia składek nawet przez dwa lata (skreślenie członka z listy według statutu następowało w przypadku zalegania ze składką przez 3 miesiące). Inną rażącą niesubordynacją było przedłużanie okresu kandydackiego nawet do 3–5 lat, podczas gdy statut zakładał, że powinien trwać on rok, maksymalnie 2 lata¹⁵.

W nie mniejszym stopniu krytykowano funkcjonowanie samych organizacji, nazywając je „pozorowaniem działalności partyjnej” i określając ich pozycję jako „pozbawioną autorytetu” w swoich środowiskach. Nie zapoznawano członków ani z uchwałami KK, ani KC. Na zebraniach zajmowano się problemami życia codziennego, ale nie problemami partii. Inna sprawa, że frekwencja na nich była zatrzważająco niska – w badanym okresie średnio 25–40 proc. w zależności od przedsiębiorstwa. Oceniano, że organizacja partyjna w Krakowskim znajduje się w stanie rozkładu¹⁶.

Tendencja spadkowa w zakresie liczby członków KK utrzymywała się do 1984 r. W marcu tego roku po raz pierwszy odnotowano dodatni bilans miesięczny¹⁷. Od tego momentu aż po grudzień 1988 r. liczebność utrzymywała się na poziomie ok. 63–64 tys. członków i kandydatów. Znamienne, że w roku 1988 w poczet członków nie przyjęto ani jednego kandydata¹⁸.

Kontrola organizacji partyjnych różnego szczebla z 1987 r. przyniosła nieco odmienne wnioski na temat ich kondycji. Chwalono postawy działaczy, doceniano poprawę w prowadzeniu dokumentacji. Zamieszczano statystyki, w których województwo krakowskie wypadło lepiej na tle pozostałych, np. udział robotników wśród nowo przyjętych w poczet członków wynosił 52,5 proc. (wobec średniej krajowej 48,5 proc.), większy udział kobiet w wysokości 31,6 proc. (w stosunku do 27,1 proc. w kraju) oraz młodzieży (50,8 proc. w województwie w stosunku do 42,8 proc. w skali kraju). Eksponowano fakt, że blisko 85 proc. członków partii należało do związków zawodowych (CRZZ), zwracano również uwagę na wskaźnik uiszczania składek partyjnych

¹⁴ AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/147, Protokół nr 23/82 z posiedzenia EKK w dniu 5 VIII 1982 r., Informacja o pracy i orzecznictwie w wybranych zakładowych organizacjach partyjnych, k. 112.

¹⁵ *Ibidem*, k. 112–117.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/184, Protokół nr 3/86 z posiedzenia EKK w dniu 23 I 1986 r., Zmiany stanu ilościowego i jakościowego członków i kandydatów PZPR oraz ich wpływ na umocnienie i rozwój krakowskiej organizacji partyjnej za okres I I 1984 – 31 XII 1985, k. 69.

¹⁸ AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/211, Protokół nr 3/89 z posiedzenia EKK w dniu 9 II 1989 r., Stan ilościowy i skład krakowskiej organizacji partyjnej, k. 207–211.

(96,3 proc. członków płacących w terminie wobec 96 proc. w skali kraju). O poprawie jakości pracy politycznej miała świadczyć dużo niższa liczba podstawowych organizacji partyjnych, które od 1981 r. nie przyjęły ani jednego kandydata. W województwie krakowskim ich liczba wynosiła 24 proc. ogółu podstawowych organizacji, podczas gdy np. w gdańskim – 32,9 proc., śląskim – 34,3 proc., poznańskim – 46 proc. Innym miernikiem był przelicznik liczby podstawowych organizacji przypadających na jednego kandydata: w krakowskim miał on wynosić 2,1 POP, podczas gdy w skali kraju – 2,3. Z drugiej jednak strony mogło to raczej świadczyć o niesatysfakcjonującej liczbie kandydatów aniżeli o bardziej rozbudowanej organizacji¹⁹.

Nazwanie tego sukcesem w pracy nad poprawą funkcjonowania podstawowych organizacji wydaje się przesadzone wobec innych danych zamieszczonych w tych samych analizach. Zgrozę budził stan organizacji wiejskich: poprawę w pracy politycznej dostrzeżono zaledwie wśród pięciu instancji gminnych (z 28). Ponadto przytoczone wcześniej statystyki warto skonfrontować z innymi informacjami: upartyjnienie ludności dorosłej w województwie wynosiło 7,5 proc. wobec 8,1 proc. w I półroczu 1987 r. Dodatkowo sam wskaźnik wzrostu w tym czasie wyniósł zaledwie 0,2 proc. w stosunku do 0,5 proc. w skali kraju. Udział robotników nie zwiększył się ani o promil, podczas gdy tendencja krajowa była minimalnie wzrostowa. Znacząco mniejsze było również upartyjnienie młodzieży – 1,7 proc. w Krakowskim wobec 2,3 proc. w skali kraju²⁰.

Z analiz dostarczanych w latach 1982–1987/1988 na posiedzenia Egzekutywy KK PZPR jednoznacznie wynika, że gremia instancji wojewódzkiej nie miały wątpliwości co do procesu rozkładu toczącego podległe jej struktury partii. Trudno ocenić, czy rzeczywiście wierzone w możliwość odbudowy struktur partii i jak wyobrażano sobie jej dalsze funkcjonowanie. Trzymano się polityki usilnego uzdrawiania partyjnych dołów, gdyż zdawano sobie sprawę, że od tego zależy przeżycie partii i utrzymanie przez nią monopolu władzy. Fundamentalnym spoiwem była ideologia marksizmu-leninizmu, toteż przyczyny wstrząsów z lat 1980–1981 część działaczy upatrywała w odejściu od ideologii i pewnym kryzysie moralnym (moralności człowieka pracy). Stan wojenny miał zahibernować rozwój wszelkich form życia społecznego, oczyścić życie społeczne z wszelkich form oporu i dać czas instancjom partyjnym na zaprowadzenie porządku i reideologizację członków. W styczniu 1982 r. powstały Rejonowe Ośrodki Pracy Partyjnej (z kolejnymi pracownikami etatowymi)²¹, przed którymi postawiono zadania indoktrynacji poprzez szkolenia i kampanie edukacyjne. Na niwie krajowej zorganizowano trzy ogólnopolskie konferencje ideologiczno-teoretyczne, które miały m.in. zapoczątkować naukowy rozwój ideologii²².

---

¹⁹ AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/201, Protokół nr 15/87 z posiedzenia EKK w dniu 15 X 1987 r., Ocena efektywności pracy krakowskiej organizacji partyjnej na tle sytuacji społeczno-politycznej i gospodarczej w województwie, k. 77.

²⁰ *Ibidem*, k. 85.

²¹ 1 I 1982 r. Sekretariat KK powołał w województwie miejskim krakowskim sześć ROPP obejmujących swym zasięgiem wszystkie komitety miejsko-gminne i gminne z siedzibami w budynkach tychże komitetów. Na kierowników ROPP wybrano: Zbigniewa Dworzaka (Myślenice), Henryka Satorę (Krzeszowice), Mariana Sambora (Skawina), Czesława Guta (Słomniki), Włodzimierza Filipkowskiego (Proszowice), Andrzeja Żura (Wieliczka). Skład obsady etatowej ROPP liczył 3 lub 4 pracowników politycznych KK PZPR (w tym kierownik z uposażeniem kierownika wydziału) oraz jeden pracownik biurowy. Do zadań ośrodków należało kształcenie kadr i inspirowanie działalności szkoleniowo-agitacyjnej (AP Kraków, KK PZPR, 91/I/38, Protokół z posiedzenia EKK nr 2/82, 14 I 1982 r., Informacja o tworzeniu Rejonowych Ośrodków Pracy Partyjnej w województwie i zatwierdzenie ich kierowników, k. 27–28, 57–58).

²² *I Ogólnopolska Partyjna Konferencja Ideologiczno-Teoretyczna: 2–3 kwietnia 1982*, Warszawa 1982; *O polityce społecznej. Głosy w dyskusji na III Ogólnopolskiej Konferencji Teoretyczno-Ideologicznej*, Warszawa 1989; *Pluralizm a porozumienie narodowe. Przed III Ogólnopolską Konferencją Teoretyczno-Ideologiczną*, Warszawa 1988; *Socjalizm w Polsce – cele, zasady, formy ustrojowe. Z dorobku III Ogólnopolskiej Konferencji Teoretyczno-Ideologicznej*, Warszawa 1989.

Nie było to jedyne wyzwanie, które partia musiała podjąć w walce o przeżycie: lata osiemdziesiąte to również walka o młode pokolenie wobec zjawiska starzenia się kadr partyjnych i wymierania oddanych sprawie komunistów. Struktura krakowskiej organizacji partyjnej pod względem stażu partyjnego nieubłaganie pokazywała ten problem. Według danych z 1988 r. blisko połowa działaczy pochwalić się mogła największym doświadczeniem w pracy politycznej, tj. wstąpiła w szeregi PZPR w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych. Co trzeci członek wstąpił do partii w czasach gierkowskich, a tylko 15 proc. na początku lat osiemdziesiątych. Komentarza wymaga pozostałe 7,5 proc. członków. Była to grupa najstarsza wiekowo, pamiętająca czasy sprzed zjednoczenia PPR z PPS, a więc z 40-letnim stażem partyjnym²³. Biorąc pod uwagę wiek biologiczny tych osób, należy uznać, że stanowili oni stosunkowo pokątną grupę. Diagnoza była jednoznaczna: partii potrzeba było narybku, przedstawiciele młodego pokolenia. Był to problem gnębiący partię w skali całego kraju, stąd zabiegano o przychylność młodzieży²⁴.

Stan upartyjnięcia środowiska akademickiego przedstawiał się, z punktu widzenia PZPR, katastrofalnie. W 1981 r. legitymacje partyjne miało zaledwie 3 proc. studentów, ale ich liczba w ciągu kilku lat spadła do 0,1 proc. w 1987 r.²⁵ Wśród nauczycieli akademickich odsetek ten był znacznie wyższy, ale tendencja również była malejąca (12 proc. w 1981 r. oraz 10 proc. w 1987 r.)²⁶.

Zagadnieniu szkolnictwa, wychowania młodzieży i funkcjonowania organizacji młodzieżowych poświęcono niejedno posiedzenie Egzekutywy KK PZPR. Głównym orężem w walce o umysły młodzieży miały być właśnie młodzieżowe związki, jednak ich kondycja była kiepska. Nie mogły zachęcać młodych atrakcyjnymi wyjazdami, stypendiami ani innymi korzyściami materialnymi. Według partii miały przyciągać radykalizmem ideologicznym, lecz to właśnie marksizm-leninizm odstręczał młodzież. Ze zgrozą przyjmowano na posiedzeniach egzekutywy informacje o popularności religii katolickiej oraz tłumach, które gromadziły się na nabożeństwach i towarzyszyły wszelkim kościelnym przedsięwzięciom.

Egzekutywa wielokrotnie analizowała stan i jakość Zrzeszenia Studentów Polskich, Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej, Związku Młodzieży Wiejskiej czy Związku Harcerstwa Polskiego. Ich działalność, szczególnie w obrębie uczelni wyższych, oceniano niezwykle krytycznie. Podstawowym problemem był brak rozbudowanej struktury mogącej efektywnie oddziaływać na studentów, co było spowodowane niską liczebnością działaczy (w 1984 r. ZSP liczył 5 tys. studentów, a ZSMP – 410 studentów). W związku z tym ich działalność była niewidoczna. Wszechogarniająca apatia spowodowana była, zdaniem partyjnych analityków i dyskutantów, ogólnym kryzysem postaw młodego pokolenia, które samo siebie określało pokoleniem straconych szans. Ganiono brak pracy wychowawczej i zajmowanie się wyłącznie sprawami socjalnymi, choć przyznawano, że młodzieży udziela się nastrojów opozycji wobec wszelkich form działalności firmowanych przez partię i władzę w ogóle²⁷.

²³ AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/211, Protokół nr 3/89 z posiedzenia EKK w dniu 9 II 1989 r., Stan ilościowy i skład krakowskiej organizacji partyjnej, k. 207–211.

²⁴ IX Plenum KC PZPR, 15–16 lipca 1982. *Podstawowe dokumenty i materiały. Sprawy młodzieży*, Warszawa 1982.

²⁵ Jednak studenci zapisywali się częściej do SZSP/ZSP niż do PZPR.

²⁶ AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/207, Protokół nr 10/88 z posiedzenia EKK w dniu 19 V 1988 r. z udziałem członków KC i posłów partyjnych, Stan i rozwój partii w uczelniach Krakowa, k. 195–201.

²⁷ W latach osiemdziesiątych miał miejsce znaczny spadek stanu partii w szkołach wyższych, przy czym proces ten był szczególnie widoczny w pięcioleciu 1980–1984. W latach następnych, mimo likwidacji zjawiska masowego występowania z partii oraz niewielkiego postępu w przyjęciach nowych kandydatów, nadal utrzymywała się tendencja spadkowa stanu uczelnianych organizacji partyjnych. W latach 1985–1987 spadek liczby członków i kandydatów PZPR odnotowano we wszystkich uczelniach, z wyjątkiem PWST i WSP. Obok skreśleń wpływ na ten stan miał także ruch kadrowy pracowników nauki. Skreślenia i wydalenia stanowiły 44,6 proc. przyczyn ogólnego spadku stanu

Wraz ze zmianami ilościowymi szły zmiany w strukturze społeczno-zawodowej. W 1982 r. robotnicy stanowili blisko 40 proc. składu członków i kandydatów PZPR. Większą od nich liczebnie grupę – 41,75 proc. – stanowili pracownicy umysłowi. W tej kategorii mieścili się pracownicy aparatu partyjnego, urzędnicy, kadra nauczycielska i akademicka oraz kadra kierownicza. Najmniejszą grupę stanowili rolnicy – 5,8 proc. Jako pozostałych (12,5 proc.) rozumieć należy przedstawicieli wojska, Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych, przedstawicieli służby zdrowia i artystów²⁸.

Priorytetowym zadaniem stało się uwypuklenie robotniczego charakteru partii, czyli zmiana struktury społeczno-zawodowej poprzez zwiększenie odsetka robotników. Sztuka ta nie udała się w odniesieniu do całości organizacji wojewódzkiej – w 1985 r. robotnicy stanowili ok. 35 proc. członków i kandydatów i wskaźnik ten nie drgnął do końca istnienia PZPR. Komitetowi Krakowskiemu nie udało się zmniejszyć udziału pracowników umysłowych. Co więcej, w ciągu trzech lat, tj. do 1985 r., ich udział zwiększył się o 15 punktów procentowych, osiągając gigantyczną przewagę nad innymi grupami (57 proc.)²⁹. Bezskutecznie walczone z tym zjawiskiem – lekka tendencja wzrostowa utrzymała się do końca lat osiemdziesiątych (patrz tabela 1). Warto zauważyć, że udział tzw. pozostałych również uległ znacznemu zmniejszeniu (o 11 pkt procentowych w 1985 r. i z tendencją spadkową do 1988 r.)³⁰.

Tabela 1. Porównanie składu społeczno-zawodowego krakowskiej organizacji partyjnej w latach 1982, 1985 i 1989

	1982	1985	1988
Ogółem (w tys.)	73 969	63 583	63 905
Robotnicy	39,9%	35,1%	35,1%
Chłopi	5,8%	7,1%	7%
Pracownicy umysłowi	41,8%	56,6%	56,9%
Pozostali	12,5%	1,2%	1%

Źródło: AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/151, Protokół nr 1/83 z posiedzenia EKK w dniu 12 I 1983 r., Stan krakowskiej organizacji partyjnej według danych z dnia 30 XI 1982 r., k. 35; AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/184, Protokół nr 3/86 z posiedzenia EKK w dniu 23 I 1986 r., Zmiany stanu ilościowego i jakościowego członków i kandydatów PZPR oraz ich wpływ na umocnienie i rozwój krakowskiej organizacji partyjnej za okres 1 I 1984 – 31 XII 1985, k. 87; AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/211, Protokół nr 3/89 z posiedzenia EKK w dniu 9 II 1989 r., Stan ilościowy i skład krakowskiej organizacji partyjnej, k. 211.

Warto porównać te wielkości z Komitetem Krakowskim PZPR. W składzie wybranym na XVII Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej z czerwca 1981 r.³¹ robotnicy stanowili w KK

---

ilościowego uczelnianej organizacji partyjnej. Część osób, która pobrała przeniesienie, nie zgłosiła się do wskazanej organizacji, w wyniku czego z rocznym opóźnieniem została ona skreślona przez instancje partyjne. W analizach partyjnych odnaleźć można dwie przyczyny spadku upartyjnienia: ogólny spadek zatrudnienia połączony z bardzo niskim upartyjnieniem osób przyjmowanych do pracy na staże i wśród asystentów (*ibidem*).

²⁸ AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/151, Protokół nr 1/83 z posiedzenia EKK w dniu 12 I 1983, Stan krakowskiej organizacji partyjnej według danych z dnia 30 XI 1982 r., k. 35.

²⁹ AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/184, Protokół nr 3/86 z posiedzenia EKK w dniu 23 I 1986 r., Zmiany stanu ilościowego i jakościowego członków i kandydatów PZPR oraz ich wpływ na umocnienie i rozwój krakowskiej organizacji partyjnej za okres 1 I 1984 – 31 XII 1985, k. 87.

³⁰ AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/211, Protokół nr 3/89 z posiedzenia EKK w dniu 9 II 1989 r., Stan ilościowy i skład krakowskiej organizacji partyjnej, k. 211.

³¹ AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/7, Biuletyn informacyjny Komitetu Krakowskiego PZPR, XVII Krakowska Konferencja Sprawozdawczo-Wyborcza PZPR, 13–14 VI 1981 r., k. 26–29.

ok. 28 proc. (czyli mniej niż w składzie ogólnym organizacji). Wartość ta utrzymała się na podobnym poziomie w składzie wybranym na XVIII Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej PZPR w styczniu 1984 r.³² Zaskakujący jest zatem skok wartości w następnej kadencji – w składzie wybranym w październiku 1986 r.³³ udział członków o statusie robotniczym sięgnął 38 proc. Tymczasem odwrotna tendencja była obserwowana w grupie pracowników aparatu partyjnego: z 28 proc. w składzie KK w latach 1981–1986 wartość ta spadła do połowy w latach 1986–1990. Łącznie liczba pracowników umysłowych (politycznych, przedstawicieli oświaty i kadry kierowniczej) z każdą kadencją malała: z ok. 51 proc., przez 44,45 proc. aż do 34,23 proc. po 1986 r. Kontrastuje to z udziałem pracowników umysłowych w składzie krakowskiej organizacji wojewódzkiej. Dzięki temu porównaniu dostrzec można wysiłki przy pracy nad poprawą statystyk społecznych w partii. Czego nie udało się dokonać w pracy w terenie, próbowano poprawić pracą w organach wojewódzkich (tabela 2).

Tabela 2. Porównanie składu społeczno-zawodowego Komitetu Krakowskiego PZPR w latach 1981, 1984 i 1986

	1981	1984	1986
Robotnicy	28,03%	27,78%	38,74%
Chłopi	11,36%	12,22%	10,81%
Partyjni pracownicy etatowi	28,03%	25,56%	14,41%
Kadra kierownicza	12,88%	13,32%	14,41%
Oświata	10,61%	5,56%	5,41%
Pozostali	9,09%	15,56%	16,22%

Źródło: AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/7, *XVII Krakowska Konferencja Spraw.-Wyborcza PZPR, 13–14 VI 1981 r.*, Biuletyn informacyjny Komitetu Krakowskiego PZPR, k. 26–29; AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/10, Stenogram XVIII Krakowskiej Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej z 28 I 1984 r., k. 231–233; AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/18, *XIX Krakowska Konferencja Sprawozdawczo-Wyborcza PZPR. Materiały i dokumenty*, Kraków, 18 X 1986 r., k. 187–194.

Zmiany następowały również w składzie Egzekutywy KK PZPR. W latach 1981–1984 w organie wykonawczym KK funkcjonowało na stanowiskach sekretarzy pięć osób (na dwudziestu członków egzekutywy). Wśród członków Egzekutywy KK 1/5 legitymowała się zawodami robotniczymi, tyle samo pracowało w oświacie oraz stanowiło grupę tzw. pozostałych, w której znalazł się m.in. jeden przedstawiciel Wojska Polskiego. Środowiska rolnicze miały jednego reprezentanta i nie zmieniło się to już do kresu PZPR. Największą grupę stanowili zatrudnieni w aparacie partyjnym (sześć osób, wliczając sekretarzy)³⁴. Do 26 października 1982 r. I sekretarzem KK PZPR pozostawał Krystyn Dąbrowa³⁵ (od 23 lutego 1980 r.). Zrezygnował on z pełnienia swej

³² AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/10, Stenogram XVIII Krakowskiej Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej z 28 I 1984 r., k. 231–233.

³³ AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/18, *XIX Krakowska Konferencja Sprawozdawczo-Wyborcza PZPR. Materiały i dokumenty*, Kraków, 18 X 1986 r., k. 187–194.

³⁴ AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/7, Biuletyn informacyjny Komitetu Krakowskiego PZPR, *XVII Krakowska Konferencja Sprawozdawczo-Wyborcza PZPR, 13–14 VI 1981 r.*, k. 26–29.

³⁵ Krystyn Wiktor Dąbrowa – ur. 1934 r. w Sytkach, dziennikarz („Fakty”, „Odnowa”, „itd.”), w PZPR od 1953 r., członek ZMS, od 1966 r. członek KW w Warszawie, od 1968 r. I sekretarz KD Śródmieście w Warszawie, od 1971 r. w Wydziale Organizacyjnym KC, od grudnia 1975 r. członek KC, od marca 1977 r. kierownik Wydziału Organizacyjnego KC; w okresie 23 II 1980 r. – 26 X 1982 r. I sekretarz KK PZPR, 1982–1987 radca ambasady PRL w Bukareszcie (www.katalog.bip.ipn.gov.pl, dostęp 2 IX 2012 r., J. Wielgosz, *PZPR 1948–1988...*, s. 61).

funkcji po ostrych starciach w Nowej Hucie, w których śmierć poniósł młody robotnik Bogdan Włosik³⁶. Stanowisko I sekretarza powierzono Józefowi Gajewiczowi³⁷. Pełnił on swoją funkcję nieprzerwanie do 1990 r. Kolejne zmiany przyniosły rezygnacje sekretarzy ds. organizacyjnych Jana Brońka i ds. propagandy Franciszka Dąbrowskiego, przyjęte przez egzekutywę 17 marca 1983 r.³⁸, a przez plenum KK 16 kwietnia 1983 r. Skład uzupełniono o Jana Czepiela, a następnie Józefa Szczurowskiego, Wiktora Kosmałę i Tadeusza Wrońskiego³⁹.

28 stycznia 1984 r. wybrano nowych członków egzekutywy, tym razem w liczbie dziewiętnastu. Znamienne, iż stworzono nową funkcję: sekretarza ds. nauki i oświaty, którą objął Kazimierz Augustynek. Było to zapowiedzią większego nacisku na politykę wobec szkolnictwa i młodzieży. Stanowisko I sekretarza zachował Gajewicz. Jediną zmianą w składzie społeczno-zawodowym był wzrost liczby osób zatrudnionych w aparacie partyjnym (do ośmiu, co stanowiło aż 40 proc. składu) i zmniejszenie liczby robotników (do trzech osób). Wojsko utrzymało przedstawicielstwo w tym najważniejszym organie partyjnej władzy wojewódzkiej⁴⁰. Należy zaznaczyć, iż w ciągu tej krótkiej kadencji dokonała się tylko jedna zmiana kadrowa – sekretarz ds. rolnictwa Józef Gregorczyk przeszedł do pracy w aparacie gospodarczym i został zwolniony 4 stycznia 1986 r.⁴¹

Ostatnia, XIX Konferencja Sprawozdawczo-Wyborcza odbyła się 18 października 1986 r. Wybrała ona nowy skład egzekutywy pod przewodnictwem I sekretarza w osobie Józefa Gajewicza. Egzekutywa powiększyła się do 23 działaczy, z czego aż dziewięciu było pracownikami aparatu politycznego (nadal ok. 40 proc. składu). Udział robotników utrzymał się na tym samym poziomie ok. 17 proc., rolnicy zachowali jednego przedstawiciela. Ponadto oprócz przedstawiciela wojska do egzekutywy dokooptowano przedstawiciela Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych – komendanta wojewódzkiego Milicji Obywatelskiej gen. bryg. Jerzego Grubę⁴². Zmianą personalną w tej ostatniej już kadencji było odwołanie Sławomira Tabkowskiego 28 stycznia 1988 r.⁴³ Powód był bardzo chlubny dla organizacji wojewódzkiej, gdyż redaktor naczelny „Gazety Krakowskiej” awansował na kierownika Wydziału Propagandy KC PZPR. Prawie rok później, w lutym 1989 r., Tabkowskiego przesunięto na stanowisko kierownika Wydziału Polityki Informacyjnej KC PZPR⁴⁴. Do pracy w centrali został powołany również Marian Stępień – w lutym 1989 r. został sekretarzem Komisji Kultury przy KC PZPR w Warszawie⁴⁵.

³⁶ Bogan Włosik, elektryk, pracownik Huty im. Lenina, członek NSZZ „Solidarność”, w wieku lat 20 postrzelony 13 X 1982 r. podczas demonstracji w Nowej Hucie (M. Lewandowski, M. Gawlikowski, *Gaz na ulicach. KPN w Krakowie. Stan wojenny 1981–1982*, Kraków 2011, s. 512–540).

³⁷ Józef Gajewicz – ur. 1944 r. w Wymysłowi, od 1964 r. w PZPR, od 1971 r. instruktor w KD Kraków-Zwierzyniec, od 1975 r. kierownik Wydziału KW PZPR w Krakowie, od 1981 r. zastępca członka KC, od 26 I 1982 r. nieprzerwanie do 1990 I sekretarz KK PZPR, poseł na Sejm PRL IX i X kadencji (www.katalog.bip.ipn.gov.pl, dostęp 2 IX 2012 r., J. Wielgosz, *PZPR 1948–1988...*, s. 61–62).

³⁸ AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/187, Protokół nr 7/83 z posiedzenia EKK w dniu 17 III 1983 r., k. 85.

³⁹ AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/55, Stenogram plenarnego posiedzenia KK PZPR na temat: „Zadania społeczno-polityczne krakowskiej organizacji partyjnej w II półroczu 1983 r.”, 3 IX 1983 r., k. 80.

⁴⁰ AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/10, *XVIII Krakowska Konferencja Sprawozdawczo-Wyborcza PZPR. Materiały i dokumenty*, Kraków, 28 I 1984 r., k. 202.

⁴¹ AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/183, Sprawy kadrowe, Protokół nr 1/86 z posiedzenia EKK w dniu 2 I 1986 r., k. 4.

⁴² AP Kraków, KK PZPR, 29/2382/18, Stenogram XIX Krakowskiej Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej. Materiały i dokumenty, Kraków, 18 X 1986 r., k. 186.

⁴³ „Gazeta Krakowska”, 29 I 1988, nr 23, s. 1, 6.

⁴⁴ W. Janowski, A. Kochoński, *Informator o strukturze i obsadzie personalnej centralnego aparatu PZPR 1948–1990*, Warszawa 2000, s. 127.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 82.

Tendencje zarysowujące się w strukturze krakowskiej organizacji partyjnej były pochodną zjawisk w skali ogólnokrajowej. Odsetek robotników w PZPR już nigdy nie powrócił do stanu z pierwszych lat istnienia partii (w krakowskiej organizacji blisko 61 proc. w 1949 r.) i z każdą dekadą wykazywał spadek (wojewódzka organizacja: 1951 – 57 proc., 1960 – 40,1 proc., 1973 – 38,8 proc.⁴⁶). Poprawę wskaźników przyniósł koniec epoki Gierka. Jak pisał Leszek Gilejko, powołując się na badania Jana Małanowskiego, odsetek robotników w PZPR w skali kraju nie przekroczył nigdy progu 46 proc. (ten zaś osiągnięto w szczytowym okresie liczebności partii, tj. w 1978 r.). Uznaje się, że w całym okresie istnienia monopartii średnio ok. 41 proc. członków było robotnikami. Dane te pokrywają się z tendencjami w skali mikro⁴⁷.

Pracownicy umysłowi byli drugą – obok robotników – grupą zawodową w partii. Początkowo stanowili ok. 1/3 członków i kandydatów, by w latach siedemdziesiątych osiągnąć odsetek 52 proc. członków, który utrzymywał się do końca. Okazuje się zatem, że pod koniec lat osiemdziesiątych krakowska organizacja z udziałem blisko 57 proc. przewyższała ogólnokrajowe statystyki (tak samo jak np. pod względem udziału kobiet w partii).

Próby opisanie postaw członków PZPR podjął się ostatnio wspomniany już Leszek Gilejko. Dokonał on swoistej typologii postaw, w zależności od motywacji wstępowania w szeregi partii – począwszy od „genetycznie” (w efekcie awansu społecznego) przywiązanych do partii ideowców. Kolejny typ członka partii wyróżniał się naturalnymi talentami, które mogły być spożytkowane społecznie w zasadzie wyłącznie na drodze kariery partyjnej, ponadto byli karierowicze i tzw. ludzie przypadkowi⁴⁸. Wydaje się, że w latach osiemdziesiątych tych ostatnich było najmniej, weryfikowało ich wszechogarniające zniechęcenie do kierunku polityki PZPR, która nie mogła swoim członkom zapewnić już tak rozległych przywilejów.

---

⁴⁶ J. Wielgosz, *PZPR 1948–1988...*, s. 15.

⁴⁷ L. Gilejko, *Członkowie PZPR. Próba typologii* [w:] *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persak, Warszawa 2012, s. 129.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 135–136.